

פרשת ויגש: האם מותר להסגיר יהודי לגויים

בס"ד

פתיחה

בפרשת מקץ מחביא יוסף את גביע הכסף באמתחת בנימין, ובפרשת השבוע ויגש מתייצב יהודה לימין בנימין: "כִּי עֲבָדְךָ עָרַב אֶת־הַנֶּזֶר מֵעַם אָבִי לְאִמָּר אִם־לֹא אָבִיאֵנּוּ אֵלָיְךָ וְחִטָּאתִי לְאָבִי כָל־הַיָּמִים". דנו המפרשים, מדוע העביר יוסף את אחיו דרך מסלול קשה, וגרם להם צער רב כל כך:

א. **האברבנאל** (מב, ט) **והעקדת יצחק** (פרק ל') סברו, שמטרת יוסף היתה לבדוק האם האחים אכן עברו שינוי מהותי ושינו את יחסם לבני רחל, או שעדיין את בנימין כפי ששנאו אותו. משום כך גרם לניסיון הגביע, דרכו ניתן היה לבחון האם יעמדו לצד בנימין. לאחר שעמדו בניסיון 'וחזרו בתשובה', גילה להם את זהותו. ובלשון האברבנאל:

"הנה עם כל הניסיון שעשה יוסף לאחיו בעלילת המרגלים, עוד נשאר ספק בליבו האם היה להם אהבה עם בנימין, או אם היו עדיין שונאים את בני רחל אמו, ולכן רצה להביא את בנימין בפרט בניסיון הגביע, לראות אם ישתדלו להצילו... אם יחמלו עליו וישתדלו להוציאו מעבודתו, יודע שהם אוהבים אותו ויהיו בעיני יוסף בעלי תשובה גמורים."

ב. **הרמב"ן** (מב, ט) חלוק על האברבנאל. כפי שראינו בעבר, לטענת הרמב"ן יוסף ראה בחלומות אותם חלם מעין נבואה שיש להגשימה. משום כך היה צורך להביא את בנימין למצרים (כדי שכל האחים ישתחוּ לו כמראה החלום הראשון), ורק אז ניתן היה להביא גם את יעקב, כדי שכולם יחד ישתחוּ לו (כמראה החלום השני).

אולם, גם לאחר שכל האחים הגיעו והשתחוּ, לא היה יכול יוסף להתגלות אליהם וכך להביא גם את אביו, כיוון שחשש שהאחים יתנכלו לבנימין בדרך חזרה (מה שאין כן בדרך הלוך, שהיו צריכים אותו כדי שיוסף יאמין להם שאינם מרגלים). משום כך יזם את מעשה הגביע, ובכך ווידא שהם עומדים לצד בנימין ולא יפגעו בו.

בעקבות סירוב יהודה למסור את בנימין כדי להציל את שאר האחים, נעסוק השבוע בשאלה האם מותר למסור אדם להריגה כדי להציל קבוצת אנשים או עיר שלמה ממוות. כפי שנראה, נחלקו בכך הראשונים בעקבות המקרה של שבע בן בכרי. כמו כן דנו האם יש מקרים חריגים בהם מותר להסגיר, כמו במקרה של אדם ההולך למות בזמן הקרוב, או בזמן השואה.

מסירת אדם

האם מותר למסור אדם למיתה כדי להציל עיר שלמה? לכאורה תשובה לשאלה זו ישנה במסכת סנהדרין (עד ע"א):

א. הגמרא כותבת, שבמקרה בו מאיימים על ראובן שייהרג אם לא יהרוג את שמעון - אסור לו להורגו. הטעם לכך מעוגן בסברא, שחיייו של שמעון אינם פחותים מחיי ראובן, שיהיה מותר לראובן להרוג אותו על מנת להישאר בחיים. אולם יש מקום לחלק בין המקרים, שכן המקרה שם הוא שראובן צריך להרוג בידיים את שמעון, מה שאין כן במקרה של הסגרה בו המלכות בוחרת להורגו.

ב. אפשרות נוספת ללמוד על נושא זה היא בעקבות המקרה של שבע בן בכרי. התנ"ך (שמואל ב, כ) מספר, שלאחר מרד אבשלום בדוד, מרד בו אדם נוסף הנקרא שבע בן בכרי, שהתבצר בעיר הנקראת 'אבלה'. יואב שר צבא דוד, הקיף את העיר, וכדי למנוע את חורבן העיר, שכנעה אשה חכמה את אנשי העיר להרוג את שבע בן בכרי, ולמסור את ראשו ליואב. ובלשון הנביא:

"אִישׁ מֵהָר אֶפְרַיִם שָׁבַע בֶּן־בְּכָרִי שָׁמֹ נָשָׂא יְדֹ בְּמִלָּה בְּדָוִד תְּנוּ־אֹתוֹ לְבָדֹ וְאַלְכֶּה מֵעַל הָעִיר וְתֹאמַר הָאִשָּׁה אֶל־יֹאבֵהָ רֹאשׁוֹ מִשְׁלָךְ אֵלָיְךָ בְּעַד הַחוּמָה וְתִבְאֹה הָאִשָּׁה אֶל־כָּל־הָעָם בְּחִקְמָתָהּ וְיִכְרְתוּ אֶת־רֹאשׁ שָׁבַע בֶּן־בְּכָרִי וַיִּשְׁלְכוּ אֶל־יֹאבֵהָ וַיִּתְקַע בְּשׁוֹפָר וַיִּפְצֹוּ מֵעַל־הָעִיר אִישׁ לְאֵהָלָיו וַיֹּאבֵהָ שָׁב יְרוּשָׁלַם אֶל־הַמֶּלֶךְ."

ממעשה זה אכן ניתן ללמוד שמותר למסור אדם למיתה כדי להציל עיר ממוות, אלא שנחלקו בירושלמי (תרומו' ד, ח) בביאור הדברים. **רבי יוחנן** סובר, שניתן למסור רק במקרה בו הצרים אמרו שהם רוצים אדם ספציפי, כמו במקרה של יואב שביקש דווקא את שבע בן בכרי, אבל אם הם מבקשים אדם אקראי - אסור יהיה למסור אותו אדם כדי להציל את העיר.

ריש לקיש חלק וסבר שיש לצמצם עוד יותר את הדין. לטענתו, רק במקרה בו הצרים מבקשים אדם החייב מיתה כשבע בן בכרי שמרד במלכות, מותר למסור אותו, אבל אם אותו אדם שהם מבקשים אינו חייב מיתה - אין למסור אותו, גם אם הם מבקשים אותו באופן מיוחד.

מעשה אליהו הנביא

לכאורה על בסיס מה שראינו, לא מובן הסיפור שמביא הירושלמי לאחר מכן. הירושלמי מספר שכדי למנוע מהעיר לוד להיחרב, שכנע רבי יהושע בן לוי את אנשי העיר למסור למלכות את עולא בן קשב שהתחבא שם. לאחר מכן נמנע אליהו הנביא להתגלות אליו מספר ימים בטענה שמה שעשה היא לא 'משנת חסידים'. וקשה, שהרי עולא בן קשב היה חייב מיתה למלכות!

א. **הט"ז** (יו"ד קנז, ז) תירץ, שגם כאשר הותר למסור אדם למיתה למלכות, בכל זאת אין למכובדי העיר לעשות זאת, ולכן נזף אליהו ברבי יהושע בן לוי. בביאור פסק זה כתב **בעלי תמר** (ירושלמי שם ד"ה א"ל ולא), שאם המכובדים שבעיר יעשו פעולה זו, יבואו שאר המון העם לזלזל בדיני נפשות גם במקרים בהם אסור למסור נפש, משום כך עדיף שלא יעשו פעולה זו. ובלשונו:

"על פי זה הדבר מובן יפה כי אם יעשה את הדבר הזה על פי גדול הדור, ההמון יקילו יותר למסור אחר אף על פי שלא יחדוהו, וכמו שחטפו החוטפים בני עניים לצבא של כ"ה שנים בימי צר ניקולאי קיסר רוסיא. וכבר אמרו חז"ל במועד קטן דהמון עם ילפון מקלקלתא, ומתקנתא לא ילפון."

ב. **המאירי** (סנהדרין עב ע"ב ד"ה זה) חלק, ונראה שסבר שאין בעיה שגם המכובדים שבעיר ימסרו אותו למיתה, שהרי להלכה מותר למסור את אותו אדם. לטענתו הבעיה במעשה רבי יהושע בן לוי הייתה שמיהר מדי למסור את עולא בר קשב למיתה, שכן ייתכן שהגויים במקרה זה סתם איימו שיחריבו את העיר אם לא ימסרו אותו, והיה צריך לבדוק יותר שאכן זו כוונתם.

ג. **הב"ח** (יו"ד קנז, ד) נקט אפשרות שלישית. כאשר מדובר באדם החייב מיתה הן בדין תורה והן בדין המלכות, מותר למסור אפילו לכתחילה, וזה המקרה של שבע בן בכרי. אולם, אם מדובר באדם שחטא למלכות ולא חייב מיתה בדין תורה, מותר אמנם למסור אותו למלכות, שכן העיר לא צריכה להיענש בגלל מעשיו, אך מכל מקום אין זו מידת חסידות.

מחלוקת הראשונים

נחלקו הראשונים והאחרונים בפסק ההלכה:

א. **הר"ש** (תרומות ח) ו**הר"ן** (יומא ד ע"א) פסקו להלכה כדעת רבי יוחנן, שהרי בדרך כלל כאשר נחלקים רבי יוחנן וריש לקיש הלכה כרבי יוחנן וניתן למסור אדם כדי להציל את העיר גם אם הוא לא חייב מיתה, ודי בכך שייחדוהו הגויים - עוד הוסיף הר"ן על בסיס המשנה בתרומות, שדין זה נכון גם במקרה בו הגויים רוצים לטמא אשה אחת, שאם הם מייחדים אשה ספציפית, מותר למסרה. כדבריהם נראה שפסק להלכה באחרונים **הגר"א** (יו"ד קנז, טז), ואף **החזון איש** (סנהדרין סי' כה) שביאר, שהסיבה שמותר למסור אדם שייחדוהו למרות שהוא לא חייב מיתה היא, שגם אם הוא לא אשם במעשיו, מכל מקום בפועל הוא נחשב 'רודף' אחרי אנשי העיר שעלולים למות בגללו, ולכן מותר למסור אותו. ובלשונו:

"ריש לקיש סבר שדווקא זה שמייחדין אותו חייב מיתה אצליהם, ונמצא שזה שמייחדים אותו הוא כרודף שעל ידי זה שבורח בתוכן יהרגו את כולם. ורבי יוחנן סבר דבתר השתא אזלינן, ועכשיו (בפועל) הוא גורם להריגת כולם (= גם אם זה לא באשמתו)."

ב. **הרמב"ם** (יסודי התורה ה, ה) חלק וסבר שיש לפסוק כריש לקיש, שרק אם הוא מחוייב מיתה מותר למסרו. עוד הוסיף על בסיס הסיפור של רבי יהושע בן לוי ואלוהי הנביא, שגם כאשר מותר למסור אדם לגויים, אין לעשות כן לכתחילה, וכן פסקו להלכה גם **הב"ח** (יו"ד קנז, ד), ו**הט"ז** (שם, ז), שטענו שכן פסק להלכה גם הרמ"א¹.

עם זאת סייג הט"ז וכתב, שבמקרה בו יהודי מתעסק בפשיעה הגורמת לסכנה לכל שאר הקהילה (והביא לדוגמה זיפן כספים), מותר למסור אותו למלכות הגויים למרות שלא ייחדוהו. בטעם הדבר נימק, שמעשיו הרעים הנעשים במזיד ובאופן תמידי, גורמים לסכנה לכל הקהילה והוא נחשב רודף - בוודאי ובוודאי כאשר לא יהרגו את הזיפן אלא יעמידוהו למשפט (עיין שו"ת הב"ח סי' מג).

טריפה וזונה

למרות כל האמור עד כה, חלק מהפוסקים חידשו שיש לצמצם את האיסור למסור:

א. **המאירי** (סנהדרין עב ע"ב ד"ה יראה) כתב לחדש, שבמקרה בו הגויים דורשים אדם אחד, מותר למסור אדם שהוא טריפה, דהיינו שעומד למות בשנה הקרובה - שכן להבנתו חייו שווים פחות. עוד הוסיף וכתב, שבמקרה בו הגויים רוצים לטמא אשה אחת, ייתכן שמותר למסור אשה שעובדת בזנות, כיוון שהיא כבר 'טמאה', אך סיים שאולי היא חזרה בתשובה ולכן אין לעשות כך.

ב. **הרשב"א** (החדשות, סי' טז) חלק על המאירי, וסבר שאין למסור זונה. ראשית מהטעם של המאירי שמא חזרה בתשובה, אך בעיקר מחמת הסיבה שבכל בעילה נוספת טומאה על טומאה, ואם כן העובדה שטימאה את עצמה בעבר אינה מעלה או מורידה, ובפעם הזאת היא נחשבת כשרה לגמרי.

כמו כן, מסתימת שאר הפוסקים נראה שחלקו על חידוש המאירי שמותר למסור טריפה, וסברו שלמרות שנותר לו פחות זמן לחיות מבחינה טבעית, שיקולים אלו לא בידנו ואסור למסור אדם למיתה, גם אם בעקבות כך יינצלו חיים.

בזמן השואה

למרות שדברי המאירי לא נפסקו להלכה, נראה שלעיתים יש מקרים חריגים היוצאים מכללי ההלכה הרגילים:

הרב אפרים אשרי דן בספרו (מעמקים ה, א), במקרה בו הנאצים קבעו שישנו מספר מוגבל של 'כרטיסים לבנים', שכל מי שמקבל אותם לא ישלח להשמדה לעת עתה. במענה לשאלה האם מותר למועצת הגטו לחלקם, או שזה נחשב מקרה בו מוסרים יהודים לגויים להריגה (= אותם שלא יקבלו כרטיסים) ועל כל הקהילה להיהרג, פסק שמותר לחלק משתי סיבות:

ראשית, כאשר מועצת הגטו מחלקת כרטיסים לאנשים מסויימים, על אף שלמעשה גוזרים את דין שאר האנשים למיתה, אין זה דומה למקרה בו מוסרים ממש בידיים. כך עולה גם מדברי **המהריב"ל** (מובא בש"ך חו"מ קסג) שפסק, שבמקרה בו השר מטיל מס על מספר אנשים אקראיים מהקהילה, מותר לאדם להשתדל שלא יהיה בתוך משלמי המס, למרות שבעקבות כך יהיו אחרים במקומו. ובלשונו:

"מסתבר יותר לדמות דין לסוף תשובת המהריב"ל, היינו להיכא שיצאה גזירה להטיל על ב' אנשים בסתם, שהעלה שם שיכול יהודי להשתדל על איזה אנשים שרוצה שלא יהיו בכלל הגזירה אף שוודאי יכנסו אחרים במקומם, ואם כן נידון דין נמי דינא הכי (= הדין גם כן), דאין סברא לחלק ביניהם."

שנית, על בסיס פסק של הרב אברהם כהנא שפירא, רבה האחרון של קובנה שמת בשואה, נקט שנראה שהמקרה של השואה חריג בממדיו. בדרך כלל כאשר דנו במקרה של מסירת יהודי לגויים, הדיון היה סביב הריסת מספר ערים בישראל, שאז היה נכון לפסוק שלא ימסרו יהודי לגויים וכולם יהרגו, כדי לא להרוס את הלכידות הקהילתית וכדומה. לעומת זאת, כאשר מדובר בשואה בה קהילות שלמות נמחקות וקיום העם היהודי בסכנה, יש לנסות להציל כמה שיותר יהודים, גם במחיר חיי אחרים.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

¹ מדוע פסק הרמב"ם כריש לקיש? **הפנים יפות** (ירושלמי שם) כתב שהרמב"ם גרס אחרת בגמרא, ולגרסתו את דברי ריש לקיש אומר רבי יוחנן. אולם **הכסף משנה** (שם) רצה לתרץ, שכיוון שיש כאן ספק בדיני נפשות, פסק הרמב"ם להחמיר כדעת ריש לקיש, מה עוד שמהמשנה קצת משמע שהלכה כמותו (ודבריו צריך עיון).

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com